

АРГАНІЗАЦЫЯ МАСТАЦКА-МАЎЛЕНЧАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВА ЎСТАНОВЕ ДАШКОЛЬНАЙ АДУКАЦЫІ

Уводзіны. Мастацкія творы для дзяцей дашкольнага ўзросту – гэта адкрыццё вобразнага гучання слова, захапляючай чароўнай мелодыі мастацкага вобраза, паэтычнай рыфмы. Чароўныя радкі гукаў і слоў робяць успрыманне навакольнага свету дзецьмі яркім, вобразным, малюнкавым.

У працэсе слухання твораў мастацкай літаратуры і фальклору ў дзяцей дашкольнага ўзросту назіраецца асаблівая цікавасць да гучання мастацкага слова. Яны адчуваюць яго мілагучнасць, рытмічнасць, заўважаюць і паўтараюць вобразныя выразы, удалыя і трапныя параўнанні.

Асноўная частка. Успрыманне твораў літаратурнага мастацтва дашкольнікамі суправаджаецца маўленчай дзейнасцю, якая мае ярка акрэсленую мастацкую скіраванасць. Для яе вызначэння Л.Я. Панкратавай і А.Е. Шыбіцкай быў прапанаваны тэрмін «мастацка-маўленчая дзейнасць». У якасці асноўных кампанентаў мастацка-маўленчай дзейнасці вылучаюць: успрыманне мастацкага твора, яго элементарны аналіз, узнаўленне (рэпрадукцыя) і элементарную славесную творчасць, якая звязана з прыдумваннем казак, апавяданняў, загадак, рыфмаваных радкоў і інш

Агульнай задачай мастацка-маўленчай дзейнасці ва ўстанове дашкольнай адукацыі з'яўляецца магчымасць праз літаратурны твор адкрыць дзіцяці свет слоўнага мастацтва, выхаваць цікавасць і любоў да кнігі. Далучэнне дзяцей да мастацкай літаратуры і фальклору развівае ў іх уменне слухаць і разумець твор, эмацыйна адгукацца на адлюстраваныя аўтарам падзеі, садзейнічаць і суперажываць героям, спачуваць ім.

Асноватворным у выхаванні будучага чытача з'яўляецца вызначэнне пласта дзіцячага чытання, якое, на думку З.А. Грыцэнка залежыць: ад узросту і прыхільнасцяў чытача; ад ведаў і інфармаванасці дарослых; ад стану і ўзроўню развіцця самой літаратуры.

Найбольш істотным крытэрыем адбору дзіцячых кніг з'яўляецца мастацкасць і цікавасць іх як для дзетак, так і для дарослых.

Перш за ўсё ў пласт дзіцячага чытання ўваходзяць творы вуснай народнай творчасці, у тым ліку і казкі. Другой састаўляючай пласта дзіцячага чытання з'яўляюцца творы беларускай класікі, створаныя адмыслова для дзяцей, або тыя, што перайшлі з "дарослага" у разрад "дзіцячага" чытання. Да іх, у першую чаргу, адносяцца творы Э. Пашкевіч, Я. Коласа, Я. Купалы і інш. Пра неабходнасць ўключэння ў чытанне дзецям твораў пісьменнікаў-класікаў заўважаў народны пісьменнік Беларусі Я. Колас. На яго думку, пры кожным новым прачытванні гэтых твораў адкрываюць чытачам "усё новыя думкі, настроі, пачуцці, ідэі", таму "трэба як мага раней прывіваць дзецям прыхільнасць да гэтых пісьменнікаў", што можна зрабіць толькі непасрэдным чытаннем адпаведных твораў.

Трэцяй састаўляючай пласта дзіцячага чытання з'яўляюцца творы, якія спецыяльна напісаны для дзяцей пэўнага ўзросту дзіцячымі пісьменнікамі – В. Віткай, Э. Агняцвет і інш.

Пры адборы кніг абавязкова трэба ўлічваць, што літаратурны твор павінен выконваць пазнавальныя, маральныя і эстэтычныя функцыі, быць сродкам разумовага, маральнага і эстэтычнага выхавання.

Ва ўстанове дашкольнай адукацыі наладжваецца як сумесная мастацка-маўленчая дзейнасць педагога і дзяцей у час нерэгламентаванай дзейнасці, так і самастойная мастацка-маўленчая дзейнасць дзяцей.

Што да бацькоў, то чытанне і расказванне дзецям мастацкіх твораў павінна стаць штодзённым.

Сумесная мастацка-маўленчая дзейнасць педагога і дзяцей ў час нерэгламентаванай дзейнасці прадугледжвае арганізацыю такіх форм работы, як: гульні-драматызацыі; сеансы актывізуючых зносін па змесце мастацкіх твораў; сеансы актывізуючых зносін па разглядванню ілюстрацый да мастацкіх твораў; прагляд літаратурных перадач па тэлебачанні; правядзенне літаратурных віктарын і літаратурных ранішнікаў.

Самастойная мастацка-маўленчая дзейнасць дзяцей у асноўным накіравана на развіццё іх творчых здольнасцяў. Тут вызначальнымі формамі работы з'яўляюцца: розныя віды настольнага тэатра, разглядванне ілюстрацый да мастацкіх твораў, самастойнае складанне цікавых кніг-карцінак з малюнкаў дзяцей, маляванне альбомаў у адпаведнасці са зместам мастацкага твора, гульні-драматызацыі па змесце мастацкіх твораў і інш.

Для авалодання дзецьмі мастацтвам ўспрымання літаратурных твораў і больш глыбокага спасціжэння іх зместу існуе цэлы шэраг спосабаў ўзаемазвязанай дзейнасці педагога і выхаванцаў, пры гэтым абавязкова ўлічваецца ўзрост дзяцей, іх жыццёвы вопыт, жанр твора. Да іх адносяцца: спосаб першапачатковай арыенціроўкі ў эмацыйна-вобразным змесце літаратурнага твора, спосаб цэласнага і дыферэнцыраванага падыходу да твора, спосаб самастойнага пошуку прыёмаў яго выразнага выканання, спосаб творчых адносін да літаратурных з'яў. (С.Н. Чэмартан).

Першапачатковая арыенціроўка дзяцей у мастацкім творы пачынаецца з падрыхтоўкі дзяцей да больш усвядомленага ўспрымання слоўнага мастацтва і вырашаецца з дапамогай такіх прыёмаў, як: уступная гутарка, стварэнне гульнівых сітуацый, назіранне за прадметамі і з'явамі рэчаіснасці, выкарыстанне нагляднасці, аўдыёвізуальных відаў мастацтва і інш.

Выбар прыёмаў падрыхтоўкі дзяцей да ўспрымання мастацкага твора залежыць ад наяўнасці ў іх пэўнага вопыту, узроўню іх літаратурнай падрыхтоўкі, характара мастацкага твора.

Арыенціроўка дзяцей у мастацкім змесце твораў забяспечваецца іх выразным чытаннем або расказваннем педагогам. Што да падрыхтоўкі педагога да чытання мастацкага твора ўслых, то яна складаецца са звычайнай рабочай разбіўкі тэксту, вызначэння яго інтанацыйнай выразнасці. На аснове арыенціроўкі дзяцей у змесце літаратурных твораў педагог накіроўвае ўвагу выхаванцаў на цэласны і дыферэнцыраваны падыход да іх зместа.

Сумесная мастацка-маўленчая дзейнасць педагога і дзяцей арганізуецца так, каб ўспрымання мастацкага твора адбывалася ў адзінстве яго зместу і

мастацкай формы. Пры гэтым дзеці авалодваюць навыкамі і ўменнямі элементарнага эмацыйна-вобразнага аналізу твора, выказваюць сваё эстэтычнае стаўленне да яго.

Н.А. Старадубава адзначае, што здольнасць дзяцей да вобразнага аналізу мастацкага тэксту сама сабой не фарміруецца. А калі яна адсутнічае, то дашкольнікі ўспрымаюць толькі ўчынкі герояў, сочаць за ходам сюжэту і прапускаюць ў творы ўсё тое, што ім цікава. Менавіта таму, на яе думку, неабходна вучыць дзяцей усвядомленаму ўспрымання мастацкага твора, уменню пранікаць у яго сэнс.

Актыўнаму ўспрымання дзецьмі мастацкага твора спрыяюць такія метады, як: гутарка пасля чытання, паўторнае чытанне, мадэляванне і інш. З мэтай актывізацыі дзяцей у працэсе мастацка-маўленчай дзейнасці выкарыстоўваюцца прыёмы, якія арганічна аб'ядноўваюцца з гутаркай. Шэраг такіх прыёмаў распрацаваны Л.А. Талер. Сярод іх вылучаецца так званы ўяўны дыялог дзяцей з літаратурным героем. Для больш дакладнага засваення этычнага і эстэтычнага зместу літаратурнага твора выхавальнік прапануе дзецям яго паўторнае чытанне. Акрамя таго, ва ўсіх узроставых групах ў спалучэнні з гутаркай пасля чытання твора можна выкарыстоўваць элементы драматызацыі. Асаблівую значнасць гэты прыём набывае пры азнаямленні з казкай. Яе змест так зацікаўлівае дзіцяці, што яму адразу хочацца пераўвасобіцца ў казачных персанажаў, гаварыць іх мовай, выконваць іх дзеянні.

З мэтай больш глыбокага разумення і асэнсавання зместу мастацкага твора, асабліва казкі, ва ўсіх узроставых групах можна выкарыстоўваць мадэляванне. Адлюстраванне галоўных кампанентаў твора ў мадэлях-схемах спрыяе фарміраванню ў дзяцей здольнасці да аднаўлення паслядоўнасці развіцця сюжэту ў розных формах працы з тэкстам: пераказ, сачыненне апавяданняў і інш (В.М. Дзьячэнка).

Развіццю навыкаў арыентацыі дашкольнікаў у эмацыйнай пабудове твора, разумення яго зместу і запамінання паслядоўнасці эпизодаў, а таксама вызначэння асноўных сродкаў эмацыйнай выразнасці спрыяюць такія метады, як: пераказ, імітацыя, драматызацыя. Тую ж функцыю выконваюць наступныя метадычныя прыёмы: слоўнае маляванне, слоўная гульня, складанне псіхалагічнай літаратурнай характарыстыкі героя і інш

Пераказваць літаратурныя творы дзеці могуць цалкам, па частках, ад імя аднаго з персанажаў; сумесна з педагогам, сумесна з іншымі дзецьмі, самастойна. Пераказваючы літаратурны твор, выхаванцы перадаюць логіку падзей, выкарыстоўваючы кампазіцыйныя сродкі мастацкай выразнасці, інтанацыйна выказваюць сваё стаўленне да галоўных герояў, ужываюць тыповыя слоўныя выразы, прыказкі і прымаўкі.

Значны ўплыў на самастойны пошук дзецьмі мастацкіх сродкаў выразнасці выканання літаратурнага твора аказвае слоўнае маляванне. Яно дапамагае дзецям лепш уявіць вобразы герояў твора або месца дзеяння, перадаць не фарбамі, а словамі іх рысы, знешні выгляд.

Прыём славеснай гульні дапамагае дашкольнікам увайсці ў вобраз, у тыя абставіны, дзе адбываюцца падзеі. З яго дапамогай дзеці выказваюць свае ўяўленні аб тым, што яны ўбачылі, адчулі, перажылі.

Дзецям старэйшага дашкольнага ўзросту даступны і такі прыём, як псіхалагічны аналіз асаблівасцяў характару літаратурнага героя. З захапленнем яны вызначаюць у тэксце пэўныя рысы яго характару.

У працэсе фарміравання ў дзяцей творчых адносін да літаратуры педагог дапамагае ім уяўляць тое, пра што распавядаецца ў творы, расказваць тэкст эмацыйна, праяўляць падчас раскавання сваё стаўленне да тых з'яў і падзей, складаць казкі, апавяданні, выкарыстоўваць у сваім маўленні трапныя выразы і вобразныя словы.

Метад імітацыі часцей за ўсё выкарыстоўваецца ў працэсе гульняў-драматызацый па зместу літаратурных твораў. Дзіця ў ходзе гульні паўтарае словы свайго героя і тым самым ўзбагачае сваё маўленне.

Сярод асноўных формаў арганізацыі мастацка-маўленчай дзейнасці вызначаюць **сеансы актывізуючых зносін па азнаямленні з мастацкай літаратурай, літаратурныя ранішнікі.**

Сеансы актывізуючых зносін пачынаюцца з уступнай часткі, мэтай якой – падрыхтаваць дзяцей да ўспрымання твора. Для гэтага выкарыстоўваюцца паказ вокладкі, малюнкi; напамін аналагічнага сюжэту; кароткая ўступная гутарка; выкарыстанне малых жанраў фальклору; прыгадваюцца знаёмыя твораў пэўнага аўтара падобнага жанру; паказ прадметнай нагляднасці; элементы інсценіравання, стварэнне гульнявой сітуацыі; пастаноўка праблемага пытання; тлумачэнне незразумелых слоў і інш

У асноўную частку ўваходзяць само чытанне або раскаванне мастацкага твора, гутарка з дзецьмі па зместу літаратурнага твора, сузіранне ілюстрацый, практыкаванні ў вобразнай гаворцы.

Асноўнай мэтай заключнай частцы зносін з'яўляецца вяртанне чытача непасрэдна да тэксту. Пажадана, каб у памяці дзіцяці застаўся сам мастацкі твор. Таму напрыканцы зносін лепш наладжваць паўторнае чытанне твора (калі ён невялікага аб'ёму), або найбольш упадабаных дзецям эпізодаў.

Зносіны ў працэсе азнаямлення з творами мастацкай літаратуры маюць некалькі варыянтаў. Найбольш традыцыйны – гэта азнаямленне дзіцяці з адным літаратурным творам.

Адным з варыянтаў правядзення зносін з'яўляецца аб'яднанне твораў аднаго літаратурнага жанру на адну і тую ж тэму. Такая пабудова дазваляе заахвочваць дзяцей да супастаўлення розных мастацкіх тэкстаў. У працэсе зносін дзеці маюць магчымасць аб'яднаць і параўнаць новыя карціны і вобразы з ужо вядомымі, асэнсаванымі раней. Выкарыстоўваецца і іншае спалучэнне, якое прадугледжвае аб'яднанне адзінай тэмай твораў розных жанраў: апавяданне, верш, байка і г. д. Найбольшую цікавасць выклікае ў дзяцей аб'яднанне твораў з процілеглымі сюжэтамі. Спалучэнне твораў, у якіх адлюстраваны кантрастныя характары або ўчынкі дапамагае дзецям лепш зразумець іх станоўчую ці адмоўную якасць.

Напрыканцы года ў старэйшай групе можна праводзіць заняткі з дзіцячай кніжкай. Для гэтага неабходна, каб у кожнага дзіцяці была ўласная кніжка. Дзеці знаходзяць на ёй вокладку, старонкі, называюць аўтара, назву кніжкі.

Азнаямленне з творамі на маральна-этычныя тэмы таксама праводзіцца ў выглядзе сеансаў актывізуючых зносін (А.Г. Арушанава, А.А. Смірнова). Матэрыялам для зместу гэтых зносін могуць выступаць сапраўдныя жыццёвыя сітуацыі і паводзіны акружаючых людзей, перш за ўсё, саміх выхаванцаў дзіцячага сада. Уплыў маральнага ўсведамлення дзіцяці на самарэгуляцыю яго паводзін яшчэ невялікі. Але дзеці старэйшага дашкольнага ўзросту ўжо могуць ацэньваць як свае паводзіны, так і паводзіны акружаючых людзей, таму тэмы для размовы ўключаюць адпаведныя для пэўнай узроставай групы паняцці: дабрыня, ветлівасць, беражлівасць, шчырасць. Тэмы размоў могуць быць канкрэтызаваны і дапоўнены ў залежнасці ад уяўленняў, ўзроўню выхаванасці дзяцей, папярэдняй працы з імі. Маральная выснова пры азнаямленні з такімі творамі робіцца самімі дзецьмі.

Па меркаванні А.А. Смірновай, даросламу неабходна паказаць дзіцяці, што ў навакольным жыцці, у яго адносінах з людзьмі можна ўбачыць тыя ж праблемы, што і ў прачытаных мастацкіх творах. Пры гэтым педагогу пажадана самому быць актыўным удзельнікам размовы, выказваць свае думкі аб падзеях, распавядаць пра сябе і сваіх знаёмых; звярнуць увагу дзіцяці на яго самога, яго ўнутраны свет, даць магчымасць асэнсаваць і ацаніць свае дзеянні, адносіны, намаганні.

На думку В.Г. Бялінскага, тая мараль, што пакладзена ў мастацкі твор аўтарам, кажа заўсёды сама за сябе і адначасова ўздзейнічае сілай мастацкай выразнасці на пачуцці і свядомасць маленькага чалавека. Што да педагогічных каментарыяў, то яны, зразумела, неабходныя, але галоўнай мэтай у працы педагога з'яўляецца імкненне да таго, каб зносіны на этычныя тэмы абуджалі актыўнасць перажыванняў дзяцей, глыбокае асэнсаванне імі абмяркоўваемых учынкаў і правілаў грамадскіх паводзін.

Заклучэнне. Знаёмства дзяцей з мастацкімі творамі спрыяе развіццю ў іх эстэтычнага ўспрымання тэкста, пачуцця гармоніі, прыгажосці, выхаванню мастацкага густу, здольнасці эмацыйна адгукацца на вобразную гаворку. Мастацка-маўленчую дзейнасць у дашкольнай установе трэба наладзіць такім чынам, каб дашкольнікі не толькі пачулі мастацкі твор, але і адчулі яго ў сваім сэрцы.

Спіс крыніц

1. Белинский, В. Г. Избранные статьи / В.Г.Белинский. – М.: Детская литература, 1972. — 223 с.
2. Гриценко, З.А. Литературное образование дошкольников / З.А. Гриценко. – М: Академия. 2012
3. Стародубова Н.А. Теория и методика развития речи дошкольников / Н.А. Стародубова. – М: Академия. 2007

4. Смирнова, Е. О. Дошкольник в современном мире / Е.О. Смирнова. – М.: Дрофа, 2006.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ